

Ojnarekonflikten och miljöfrågans återpolitisering

Jonas Anshelm, Simon Haikola and Björn Wallsten

Book Chapter

Cite this chapter as:

Haikola, S., Anshelm, J., Wallsten, B. Ojnarekonflikten och miljöfrågans återpolitisering. In Anshelm, J., Haikola, S. (eds), *Svensk gruvpolitik i omvandling: Aktörer, kontroverser, möjliga världar*, Gidlunds förlag; 2018, pp. 75-101.
ISBN: 9789178443925

Copyright: Gidlunds förlag

The self-archived postprint version of this journal article is available at Linköping University Institutional Repository (DiVA):

<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:liu:diva-152675>

JONAS ANSHELM, SIMON HAIKOLA
& BJÖRN WALLSTEN

Kapitel 3.

Ojnarekonflikten och miljöfrågans återpolitisering

Historiskt sett så kan relationen mellan det liberalt kapitalistiska systemet och miljön beskrivas som en dubbel rörelse mellan ett kontinuerligt ökande resursuttag och statens ökade befogenheter att administrera miljöförstörande verksamheter.¹⁴⁸ En viktig faktor för ett förbättrat skydd av miljön har parallellt med den liberala kapitalismens framväxt varit allmänhetens miljömedvetenhet, som har satt press på staten att införa miljömässigt motiverade regleringar. Givet hur ett nyliberalt beslutsfattande ofta verkar avpolitiserande, dvs. det strävar efter samstämmighet mellan grupper och en ökad grad av formalisering av sakfrågorna, har det blivit allt svårare för civilsamhället att påverka politiken. Detta beror också på att miljölagstiftningen anpassas för att gynna det privata kapitalets intressen, samtidigt som besluten ofta förläggs till teknokratiska processer i vilka ansvaret för miljön blir diffust.¹⁴⁹ Trots detta utmanas avpolitiseringen av kontinuerliga försök till återpolitisering. Kraven höjs på att ansvar utkrävs av de politiker vars beslut påverkar livsbetingelserna för lokalsamhällen och deras omgivningar, och på andra intressen än dem som gynnas och skyddas av ett avpolitiserat beslutsfattande också beaktas och tillåts påverka den politiska dagordningen.

Med tanke på de ekonomiska, demokratiska och ekologiska kriser som samhällen drabbas av idag, tycks nyliberalismen ha nått vägs ände såtillvida att den inte lyckas lösa de problem som den själv varit med om att skapa. För att förstå i vilka avseenden som nyliberalt beslutsfattande ger upphov till sociala och ekologiska problem och även hur miljöpolitiken kan utvecklas till ett progressivt svar på dessa problem, hävdar flera forskare att det behövs empiriska analyser av hur den nyliberala avpolitiseringsprocessen ser ut och fungerar.¹⁵⁰ Flera författare menar att politik som syftar till att avpolitisera beslutsfattandet också hindrar miljöengagemang från att få fäste i och påverka politiken. Detta medför att miljöpolitik i en nyliberalt präglad beslutsfattande blir ett slags anti-politik, där egentligen konfliktfyllda miljöfrågor hanteras i teknokratiska processer som undertrycker värderingskonflikter och motsättningar.¹⁵¹ Samtidigt, hävdar McCarthy,¹⁵² har miljömedvetenhet visat sig vara, och kommer att fortsätta visa sig vara, nyckeln till ett effektivt motstånd mot de negativa aspekterna av just den typen av beslutsfattande.

Det här kapitlet belyser den sentida politiseringen av gruvfrågan i Sverige, genom en analys av hur det finska företaget Nordkalks planerade kalkbrott i Ojnareaskogen på Gotland gav upphov till en högljudd miljökonflikt som när detta skrivs pågått i omkring tolv år. Politiska kommentatorer har beskrivit striden om Ojnareaskogen som den mest betydelsefulla miljöstriden i Sverige på decennier,¹⁵³ och vi argumenterar för att den ledde till en politiseringen av gruvfrågan genom en historiskt unik koalition av aktörer, och att den dessutom visar hur effekterna av en avpolitiserad miljöpolitik kan bemötas med återpolitiserande strategier.

Kapitlet inleds med en redogörelse för hur avpolitisering fungerar i relation till miljöfrågan och hur gruvfrågan politiserats i andra sammanhang än det svenska under 2000-talet. Efter en kortare genomgång av metoden presenterar och analyserar vi vår fallstudie. Avslutningsvis går vi igenom de slutsatser som kan dras utifrån fallet Ojnareaskogen, med fokus på miljöfrågans politisering och möjligheterna att ifrågasätta nyliberala former av miljöpolitik.

Avpolitisering, återpolitisering och gruvmotstånd

Analysen i det här kapitlet vilar på tre teoretiska utgångspunkter som hämtats från den omfattande akademiska litteraturen om avpolitisering och politisering. För det första förstår vi avpolitisering som en speciell sorts nyliberalt beslutsfattande som syftar till att suddas ut åsiktsskillnader och förespråka konsensus i frågor som i själva verket karaktäriseras av att vara starkt konfliktfyllda. Konsekvensen av denna typ av beslutsfattande är därtill att den marknadsliberala dagordningen stärks.¹⁵⁴ För det andra utgår vi ifrån att avpolitisering inte innebär att politiken har försvunnit, utan enbart att den har förflyttats till en annan plats.¹⁵⁵ När en fråga avpolitiserar, tenderar den att omvandlas från att vara en regeringsfråga till att involveras i en formaliserad, teknokratisk process som förefaller vara grundad i en vetenskapligt objektiv sanning om vilken akademisk konsensus råder. Kontentan är att ansvarstagandet för beslutsfattandet försvinner och att besluten framstår som grundade på oomstridda sanningar snarare än på något som aktivt kan bestridas. För det tredje hävdar vi att avpolitisering öppnar för återpolitisering, antingen genom att vissa sociala grupper reagerar mot den maktlöshet de känner i den nuvarande ordningen, eller genom att avpolitiserande beslut får icke avsedda konsekvenser som kan fungera politiserande.¹⁵⁶

Det vore intellektuellt ohederligt att skriva att nyliberalismen är principiellt fientligt inställd till miljön. Många försök har gjorts att föra samman en nyliberalt förd ekonomisk politik med ambitioner att begränsa samhällets skadliga inverkan på sin omgivning, ofta under den missbrukade benämningen »hållbar utveckling«. Samtidigt är det ofrånkomligen så att ett frihandelsdrivet kapitalistiskt system leder till en ökad varufiering och resursutvinning, och att nyliberalismen är skraddadssydd för den typen av system. Förstådd på det viset finns det med andra ord en inneboende spänning mellan ekonomiska resursutvinningsintressen å ena sidan och miljöskyddande intressen å den andra.¹⁵⁷ Avpolitiseringsprocesser har till syfte att släta över denna typ av motsättningar genom att inordna dem i teknokratiska konsensusdrivande managementlösningar. Samtidigt kan beslut som syftar till avpolitisering få helt andra konsekvenser än de avsedda och resultera i att olika aktörs-

grupperingar mobiliserar kring miljöfrågan för att bemöta det utvinningsindustriella komplexets intressen och inneboende logik, byggd på råvaruekonomiskt driven kapitalism och nyliberala policies. Den sortens återpolitisering kan vara oorganiserad och spontan, men även ha vissa strukturellt återkommande drag.

Internationellt sett är det senaste exempelvis fallet när det kommer till återpolitiseringsen av gruvfrågan under 2000-talet, och den kan förstås som ett svar på avregleringen av gruvsektorn som pågått under de senaste årtioendena.¹⁵⁸ Avregleringen av gruvsektorn har karaktäriserats av en politisk cocktail av beslut för att underlätta resursutvinning, bestående av bland annat omfattande privatiseringar, sänkningar av bolagsskatter och lättnader i miljölagstiftningen.¹⁵⁹ Protesterna mot dessa processer har riktats mot statligt sanktionerade inkräktanden i känsliga naturområden av privata företag och artikuleras av lokalsamhällen som uppfattar sig själva som berövade sin röst och sitt inflytande över projekten.

I sin utförliga genomgång från 2017, visar miljösociologen Marta Conde att utvinningsindustriella kontroverser har diversifierats under 2000-talet, i en process som verkar utmärkande även för andra typer av miljödrivet motstånd under de senaste decennierna. Diversifieringen har gått att urskilja på flera olika nivåer. Till att börja med har de protesterande grupperna blivit alltmer diversifierade internt, då de består av aktörer som skiljer sig åt beträffande värderingar, klasstillhörighet, ideologiska övertygelser och politiska åsikter.¹⁶⁰ För det andra har motståndsrörelserna anammat en alltmer diversifierad samling strategier, som sträcker sig från lokalt organiserade protester och blockader, till den internationella nivån där utomparlamentariskt motstånd i allt högre utsträckning kan kanaliseras via formella institutioner.¹⁶¹ För det tredje, har motståndet blivit allt enklare att översätta mellan olika diskursiva ramverk, i och med att särskilda kritiska synpunkter är strategiskt sammanlänkade med frågor och värden av mer generell karaktär som tilltalar större grupper av befolkningen.¹⁶²

Dessa tre sammanflätade processer har lett till att motståndsrörelser riktade mot det utvinningsindustriella komplexet blivit mindre knutna till sina lokala och specifika sammanhang, trots att specifika och avgränsade projekt så gott som alltid är en central anledning till varför motståndet formeras. Detta skifte i skalnivåer

har inte varit odelat positivt, åtminstone inte sett till motståndsgruppernas skapande av gemensam identitet, trovärdighet och politisk kraft.¹⁶³ Samtidigt som en uppskalning av en konflikt innebär ett utökat möjlighetsfönster till legitimitet och konkreta politiska framgångar, så är spänningen mellan det lokala/partikulära och det större sammanhangets universalitet ett svårhanterligt dilemma för miljörelser av idag. Vi kommer att återkomma till detta i kapitlets avslutande diskussion.

Vi kommer också att argumentera för att motståndskampen mot Nordkalks planer på ett kalkbrott i Ojnare skogen kan ses som ett tydligt exempel på miljöpolitisering, där diversifiering har skett på ett för det svenska sammanhanget aldrig tidigare skådat sätt. Vi kommer även att diskutera hur en fungerande miljölagstiftning är helt avgörande för en sådan politisering.

Kort om metoden

Analysen i det här kapitlet bygger på pressmaterial från de större svenska dagstidningarna, miljötidningar av olika slag och andra tidningar som skrivit om konflikten om Ojnare skogen. Anledningen till att vi valt detta material är att en stor del av konflikten kom till uttryck i skriftliga meningsutbyten i pressen samt att konflikten skildrades i reportage och intervjuer i såväl lokal som nationell press. Materialet erbjuder således möjligheter till analys av de aktörskonstellationer, strategier, värderingsmönster och kunskapsanspråk som kom att präglade konflikten, samtidigt som det gör det möjligt att följa dess kronologiska förlopp och dynamik.

Genom att använda sökordet »Ojnare skogen« i databasen Retriever, samlade vi in 1892 tidningsartiklar. Dessa var publicerade mellan januari 2008 och september 2016, och innehöll nyhetsartiklar, ledare, debatt- och intervjuartiklar. Av dessa 1892, valdes de 103 mest relevanta ut för vår analys som bestod av en tematisk kodning av material för att härleda motståndsrörelsens olika aktörers aktiviteter och argumentationslinjer. Detta innebär att de utvalda texterna lästes noggrant och kategoriserades i syfte att hitta mönster och teman.

Metoden och materialet som valdes ut för vår analys är inte tillräckligt för att säga något om det interna arbete som bedrevs av

motståndsrörelsen som engagerade sig i Ojnareaskogens bevarande, vilket istället är ämnet för kapitel 5 i denna bok. Med hänsyn tagen till mediernas logik och format som oundvikligen leder till att vissa händelser väljs ut och redogörs för på ett visst sätt, så menar vi emellertid att materialet är väl valt för att analysera det problem som står i fokus i kapitlet.

Om avregleringen av den svenska gruvsektorn och upprinnelsen till Ojnarekonflikten

Alltsedan nittioalet har avregleringen av den svenska gruvsektorn åtföljts av en betydande avpolitisering. En teknokratisk process för beviljanden av tillstånd har inrättats på ett sätt som tydligt favoriserar den sökande och som bygger på premissen att den mineralrättsliga apparaten ska underlätta för gruvbrytning.¹⁶⁴ Prospekterings- och koncessionsärenden hanteras av Bergsstaten, ett beslutsorgan som organisatoriskt tillhör Sveriges geologiska undersökning (SGU)¹⁶⁵ som i sin tur har att verka för den extraktiva industrisektorns intressen. Sedan Minerallagen förändrades i början av 1990-talet, har ansökningar om prospektering och koncessioner varit förhållandevis okomplicerade processer, även om det i teorin funnits rättsligt utrymme att ge konkurrerande intressen såsom naturvården och turism företräde framför de gruvrelaterade. I typfallet har komplikationer tillstött endast i relation till de miljömässiga hänsyn och åtgärder som ett föreslaget gruvprojekt måste genomföra, medan själva tillståndet i sig inte ifrågasatts.¹⁶⁶ Så bifölls exempelvis 38 ansökningar om koncessionstillstånd som inkom till Bergsstaten under åren 2004–2012, medan inte en enda avslogs.¹⁶⁷

I takt med att politiska beslut fattats för att minska statens direkta inblandning i dessa frågor, har regeringen i allt högre utsträckning kommit att se statens roll som en möjliggörare som ska underlätta för privat och utländskt kapital att få tillgång till svenska mineralresurser. Ansvaret för övervakning och tillsyn av industrins förehavanden har i samma skeende förts över till regionala myndigheter och miljödomstolar. Den officiella hållningen var under samma period att en livskraftig gruvnäring är bra för landet, vilket innebar ett ignorerande av de eventuella värderingskonflikter som skulle

kunna uppkomma i den expansion av gruvsektorn som politiken aktivt försökte få till stånd.¹⁶⁸

Med mineralstrategin från 2013 som tydligaste exempel, har den generösa inställningen till gruvnäringen från politiskt håll på flera sätt fortgått även under 2000-talet. Samtidigt har alternativa argumentationslinjer börjat ifrågasätta rimligheten i att privata företag har gratis tillgång till SGUs information om den svenska berggrunden och att de behöver uppfylla relativt få och lågt ställda krav i relation till markägare, miljölagstiftning och solvens, trots att lagstiftningen egentligen ger utrymme för utdragna rättsprocesser.¹⁶⁹ I det här kapitlet visar vi hur dessa juridiska möjligheter utnyttjades till fullo i den utdragna miljöstriden om Ojnarekogen.¹⁷⁰

2005 anhöll det finska bolaget Nordkalk om tillstånd att få anlägga ett 170 hektar stort kalkbrott på norra Gotland i området Bunge Ducker, även kallat Ojnarekogen. Planerna var att det skulle ske i ett dagbrott och att 2,5 miljoner ton kalksten skulle brytas om året i 25 år. Området som köpts av bolaget var beläget mellan två Natura 2000-områden och nära sjön Bästeträsk som utgör norra Gotlands enda större vattenreservoar. Samtidigt som Nordkalk lämnade in sin ansökan till Bergsstaten satt Naturvårdsverkets tjänstemän och utredde åt regeringen vilka platser i Sverige som borde prioriteras när en eller flera nya nationalparker skulle utpekas. Den plats Naturvårdsverket förordade i första hand var det sammanhängande området kring Bästeträsk inklusive Ojnarekogen, förutsatt att ett kalkbrott inte anlades mitt i området.¹⁷¹ Två riksintressen, mineralutvinning och naturskydd, stod således emot varandra.

Mobiliseringen av nya aktörskonstellationer

Inledningsvis gällde konflikten hotet mot Norra Gotlands vattenförsörjning och biodiversiteten i det område som pekats ut som tänkbar nationalpark. Bolaget hävdade att detta inte skulle påverkas av kalkbrottet och framhöll de arbetstillfällen som brytandet av 25 miljoner ton kalk om året i 25 år skulle skapa. Bönder, färffarmare, skogsägare, kringboende, entreprenörer, konstnärer och studenter vid Gotlands högskola opponerade sig och gjorde gällande att risken för en miljökatastrof liknande den som ägt rum vid Hal-

landsåsen kunde skapas, att det inte fanns utrymme för att ta några risker med sötvattenförsörjningen på en ö av Gotlands storlek samt att den unika platsen med över 250 rödlistade arter var mer värd orörd, än de ekonomiska värden en exploatering skulle generera.¹⁷²

Redan i augusti 2006 bildades den lokala föreningen Bevara Ojnareskogen av ideella krafter. Ansträngningarna att stoppa kalkbrottet tog formen av opinionsbildning i lokalpressen och riksmidia, samtidigt som yttranden och överklaganden författades till Mark- och miljödomstolen och Mark- och miljööverdomstolen. Föreningen drev också sin sak via en blogg skapad för ändamålet, och organiserade exkursioner i det aktuella området för att påvisa dess stora naturvärden och uppmärksamma medborgarna på vad som riskerade att gå förlorat.¹⁷³ Även Länsstyrelsen på Gotland och den lokala Miljö- och hälsoskyddsnämnden sade redan från början nej till kalkbrottet, med hänvisning till de ekologiska konsekvenserna. När Mark- och miljööverdomstolen vid flera tillfällen trots detta tillstyrkte Nordkalks ansökan överklagades detta av de lokala myndigheterna.¹⁷⁴

Den lokala motståndsgruppen Bevara Ojnareskogen samt aktivisterna i Fältbiologerna och Urbergsgruppen försökte dessutom att påvisa att den aktuella mineralkonflikten var en nationell angelägenhet genom att inleda ett organiserat samarbete med motståndsgupper som i andra delar av landet stred för att bevara sin hembygdsmiljö och stoppa planerade gruvprojekt. Det utgick en budkavle från Gotland för att etablera ett samarbete mellan och skapa ett nätverk för de grupper som runt om i landet tog strid mot regeringens nyliberala och expansionistiska mineralpolitik. Detta tog sig exempelvis uttryck i gemensamma protestmarscher och platsbesök, där representanter för samebyar i norr tog del av de erfarenheter som motståndsgupper gjort på Gotland, medan de senare reste till samebyarna för att markera sitt stöd och lära sig av den samiska ursprungsbefolkningens långvariga motståndsstrategier. Detta organiserade samarbete mellan exempelvis bönder, fårfarmare och boende i södra Sverige och samer och renskötare i norr var unikt och ägnat att skänka ömsesidig legitimitet åt respektive lokalbefolknings motstånd, i så måtto att det påvisade att motståndet inte var uttryck för enskilda lokalbefolknings förändringsovilja, utan snarare för en över hela landet utbredd och kraftfull reaktion mot

regeringens ensidiga prioritering av riksintresset mineralutvinning och obenägenhet att beakta såväl miljöbalkens krav på ekologiska hänsyn som ursprungsbefolkningens rätt till sin kultur. Genom det samarbete som kom att kallas Budkaveln placerades således striden om Ojnarekogen i ett större nationellt sammanhang av mineralpolitiska konflikter som alla hade udden riktad mot regeringens nya mineralpolitik. I ett sådant perspektiv var det mer än 170 ha nyckelbiotop som stod på spel i striden om Ojnarekogen. Det var därtill både den svenska miljöbalken och ursprungsbefolkningars rätt till sin kultur. Om det inte rättsligt var möjligt att skydda Ojnarekogen skulle det sända ett budskap till olika motståndsgupper i landet om vad de kunde vänta sig. Om det tvärtom var möjligt att få domstolar och regeringen att avstyra exploateringen skulle det få betydande konsekvenser för gruvindustrins förutsättningar över hela landet.¹⁷⁵

Traditionella nationella naturvårdsorganisationer, som SNF, WWF och Sveriges Botaniska förening, började snart göra gemensam sak med lokala motståndsgupper för att värna riksintresset naturskydd. Samtliga dessa organisationer hade en lång historia av naturskyddsarbete och åtnjöt stor nationell respekt. Enbart SNF hade dessutom över 220000 medlemmar och stor legitimitet. När dessa organisationer slöt upp bakom lokala motståndsgupper förvandlades således de lokala miljöstriderna till en nationell angelägenhet för samtliga medborgare med starkt naturskyddsintresse och bevarandet av Ojnarekogen till och med till en internationell naturskyddsangelägenhet. Föreningarnas anrika traditioner i kombination med att de var partipolitiskt obundna innebar också att de hade en hög grad av trovärdighet i naturskyddsfrågor. Dessa föreningar hade också betydande ekonomiska och juridiska resurser, och de åtnjöt remissrätt inom det sakpolitiska området. Så snart ett beslut togs eller domslut fattades som öppnade dörren exploatering av det aktuella området kritiserade de detta och överklagade till högre instans, samtidigt som de bedrev traditionell opinionsbildning genom att publicera debattartiklar och uttala sig i intervjuer i de största svenska dagstidningarna vilka de sedan länge hade möjlighet att publicera sig i. Vad de framför allt betonade var att världsunika populationer av utrotningshotade arter skulle komma att försvinna om ett kalkbrott kom till stånd, att en nationalpark med unika estetiska naturvärden skulle förstöras, samt att en explo-

atering skulle strida mot EU:s art- och habitatdirektiv genom att två närliggande Natura 2000-områden skulle komma att påverkas allvarligt. Att Sverige som gärna berömde sig av att vara ambitiöst i miljöfrågor inte respekterade EU-rätten förklarades vara skamligt och SNF deklarerade mot denna bakgrund att man gav sitt fulla stöd åt de utomparlamentariska aktioner som mer aktivistiska miljöorganisationer genomförde, exempelvis ockupationer och blockader, i området.¹⁷⁶ Allteftersom fallet utvecklade sig, sällade sig mer aktivistiskt inställda organisationer såsom Greenpeace och Fältbiologerna till motståndssidan, vilket manifesterades i organiserade protestaktioner på den aktuella platsen, framför allt under sommaren 2012. Protestaktionerna väckte stor uppmärksamhet nationellt och ledarskribenter, författare, konstnärer och TV-regissörer stöttade aktionerna för Ojnareskogens bevarande genom uttalanden och i sitt skapande.¹⁷⁷ En annan viktig aktör i formerandet av motståndet utgjorde Naturvårdsverket och dess tjänstemän, som under hela processen agerade för att området skulle fredas och omvandlas till en nationalpark. Av detta skäl överklagade myndigheten samtliga tillåtlighetsbeslut, köpte upp mark i området och agerade för att regeringar skulle utpeka Ojnareskogen som ett Natura 2000-område, vilket slutgiltigt skulle förhindra exploatering.¹⁷⁸ Därtill kom att generaldirektören för Havs- och vattenmyndigheten framförde en högljudd kritik av hela projektet samt även av de domstolsbeslut som fattats i dess favör.¹⁷⁹

Tack vare uppkomsten av så kallade »vertikala nätverk«,¹⁸⁰ kunde de aktivistiska motståndsgrupperna på ett sällsynt sätt legitimera sin civila olydnad med att den grundades på samma övertygelser som de centrala statliga myndigheterna förmedlat.¹⁸¹ Tidigare i svensk miljöpolitisk historia har exempelvis Naturvårdsverket av miljöörelsen utpekats som motståndare och kritiserats för att ha varit alltför undfallande i förhållande till exploateringsintressena.¹⁸² Det vertikala nätverket innebar dessutom att det lokala motståndet knappast längre lät sig avfärdas som en NIMBY-reaktion eller betraktas som ett uttryck för en snäv bypolitisk reaktion.¹⁸³

Uppkomsten av det vertikala nätverket kan emellertid inte enbart förklaras med att gräsrotsrörelserna skapade legitimitet genom att motivera sitt motstånd med samma argument som dem som användes av de offentliga myndigheterna, utan snarare som resultatet av

en dynamisk tillblivelseprocess som involverade en heterogen sammansättning av aktörer.¹⁸⁴ Grundvattenexperterna, miljöorganisationerna, aktivisterna och myndigheterna talade utifrån helt olika utgångspunkter och använde helt olika medel för att kommunicera sitt budskap, men de var alla överens om att kalkbrottet inte borde tillåtas och deras agerande i kontroversen var ömsesidigt förstärkande. Naturvårdsverket och Havs- och Vattenmyndighetens uttalanden och ageranden var exempelvis som mest frekventa i samband med att Nordkalk inledde avverkningen av Ojnareskogen sommaren 2012, och kom att tjäna som ett väsentligt stöd till de aktivistgrupper som med hjälp av civil olydnad och ockupationer bidrog till att stoppa avverkningen, ett stopp som beslutades av Länsstyrelsen på Gotland i egenskap av lokal tillsynsmyndighet, med den officiella motiveringen att de ekologiska effekterna på de intilliggande Natura 2000-områdena måste undersökas. Samma sommar hade landshövdingen på Gotland vädjat från Almedalens scen till Nordkalk att skjuta på avverkningsplanerna i två månader tills Mark- och miljööverdomstolen prövat miljöorganisationernas och Naturvårdsverkets begäranden om prövningstillstånd.¹⁸⁵ Motståndskoalitionen bestod alltså av aktörer från lokal, regional och nationell nivå, och de skilde sig dessutom åt såtillvida att de representerade utomparlamentariska motståndsgupper och statliga tillsynsmyndigheter. Deras samstämmiga yttranden och ageranden kom att avteckna djupgående konfliktlinjer inom det svenska demokratiska systemet.

Exempelvis fick de konsekvenser för den traditionella alliansen mellan det socialdemokratiska partiet och dess väljarbas representerade av industrifacket och gruvarbetarna. Efter valet 2014, bildade Socialdemokraterna en koalitionsregering med Miljöpartiet som hade varit starkt kritiskt till Nordkalks förhållanden på Gotland. Trycket var hårt på den nytilträdde miljöministern Åsa Romson att hon skulle leva upp till den kritik hon riktat mot sin föregångare på posten.¹⁸⁶ Ett halvår senare kunde Åsa Romson meddela att regeringen beslutat utse Ojnareskogen till Natura 2000-område. Ett »världsunikt och omistligt naturområde« hade enligt ministern därigenom fått ett rättsligt skydd.¹⁸⁷ Statsminister Löfven förklarade att beslutet skulle komma att drabba den gotländska kalkindustrin, men att detta var ohjälpligt eftersom frågan »måste beredas

enligt EU:s art- och habitatdirektiv», och att detta stipulerade att inga andra än vetenskapliga hänsyn fick tas. Tolkningen i huvudstadspresen var att Socialdemokraterna fått ge efter för Miljöpartiets krav som dessutom givits starkt understöd av Länsstyrelsen på Gotland och Naturvårdsverket. Enligt liberala ledarskribenters sätt att se på saken, hade statsministern tvingats till en omsvängning i frågan, för att hålla ihop sin regering.¹⁸⁸

På Gotland opponerade sig framförallt ledande företrädare för Miljöpartiet mot det tilltänkta kalkbrottet, men intressant nog fick de stöd från så skilda håll som Vänsterpartiet och Folkpartiet, medan Centern, Moderaterna och Socialdemokraterna ställde sig bakom projektet. De blocköverskridande åsiktsgemenskaperna visar på att striden om Ojnareskogen inte följde etablerade politiska åsiktsmönster och inte lät sig inordnas på den traditionella höger/vänsterskalan. Liksom aktivister som ägnade sig åt civil ohörsamhet, statliga myndigheter, traditionella naturskyddsorganisationer och kringboende bönder kunde förenas i motståndet mot kalkbrottet, kunde partipolitiska ideologiska motståndare förenas.¹⁸⁹

Skapandet av diskurskoalitioner

Uppskalningen av konflikten kring Ojnareskogen skedde inte bara med avseende på de aktörer som successivt involverades, utan även diskursivt genom att gemensamma förståelser om världens beskaffenhet och hur den borde förändras skapades.¹⁹⁰ Den grundläggande argumentationslinjen som skulle komma att bestå allteftersom konflikten fortlöpte etablerades redan i konfliktens inledningskede, när motståndare som antingen bodde eller jobbade i närheten av området började betrakta projektet som ett ingrepp i miljön som skulle få katastrofala följder för den lokala färskvattenförsörjningen och biodiversiteten i ett område med unika naturvärden.¹⁹¹ I likhet med vad Conde¹⁹² visar är vanligt i samtida konflikter om resursutvinningsprojekt, så kom denna fixerade och väl avgränsade angelägenhet att ömsa sitt lokala skinn, allteftersom den förstods som ett av flera exempel i ett större sammanhang av maktrelationer och värderingsfrågor, vilket dessutom inbegrep nationella och internationella regelverk och lagstiftningstexter.

I sin mest omedelbara form kom kalkbrottets lokalisering att bli en fråga som ställde miljömässiga ideal och värderingar mot ekonomiska intressen. Ideella organisationer, som Naturskyddsföreningen, Världsnaturfonden och Svenska Botaniska föreningen, backades upp av akademiker och experter, lokala tillsynsmyndigheter, samt statliga myndigheter som Naturvårdsverket, Havs- och vattenmyndigheten och SMHI, som alla värnade om Ojnareskogens unika biotop och estetiska värden. De hänvisade också till att kalkbrottets lokalisering alldeles intill två Natura 2000-områden bröt mot EUs art- och habitat-direktiv.¹⁹³ Mot dessa argument framhöll Nordkalk de lokala arbetstillfällena som brytandet av 25 miljoner ton kalk om året i 25 år skulle skapa, och hur viktiga dessa var för Sverige som råvaruexportör.¹⁹⁴ Att förstå Ojnareskogen som en strid mellan miljö och ekonomiska värden är emellertid alltför mycket av en förenkling, vilket exempelvis märks i en serie debattartiklar om Ojnareskogen som skrevs av en grupp professorer i nationalekonomi och andra forskare från olika svenska universitet. De argumenterade för att Nordkalks projekt var ohållbart ur en strikt ekonomisk synvinkel, och att Ojnareskogen skulle generera fler arbetstillfällen och mer intäkter om den bevarades som ett skyddsvärt naturområde.¹⁹⁵ Några av deras artiklar publicerades samtidigt som konfrontationerna i själva skogen var som hårdast, och bidrog på så sätt till att förstärka bilden av projektet som ett särintresse för Nordkalk och dess anställda, samt industrifacket i form av IF Metall.

Genom att medvetet koppla samman kampen om Ojnareskogen med andra lokala konflikter runtom i landet, stärkte det lokala motståndsnätverket uppfattningen om konflikten som någonting större än en lokal angelägenhet, och som något väsensskilt från en motsträvig lokalbefolkning som fåfängt försökte motstå de av industrin påtalade behoven av förändring. Genom att göra gemensam sak med samiska renskötare fick de gotländska fårbönderna sin kamp att verka betydelsefull för andra som också kände att deras närområden var hotade av den nationella mineralnäringen.¹⁹⁶ Av betydelse var även att den lokala frågan förankrades i en vetenskapligt-juridisk diskurs, när myndigheter, aktade ideella organisationer som Naturskyddsföreningen och Svenska botaniska föreningen, ledande forskare i geologi och geohydrologi, samt Mark- och miljödomstolens experter, menade att förläggningen av kalkbrottet

till Ojnareskogen vore oförenligt med den svenska miljölagstiftningen.¹⁹⁷ Betydelsen av att på detta sätt stärka motståndets legitimitet med hjälp av experter har visats i ett flertal studier och det visade sig viktigt även i föreliggande fall.¹⁹⁸

Eftersom konsensus, avpolitisering och status quo formeras och vidmaktshålls med hjälp av teknokratiskt språk och rättsvetenskaplig expertis, så kan politisering och ett effektivt motstånd endast etableras genom att man skapar en oppositionell expertdiskurs. Då motståndet mot kalkbrottet formerades på vetenskapligt fast grund, kunde Nordkalk och övriga aktörer som förespråkade projektet inte lika enkelt framställa sin hållning som den rationella som ägde företräde framför den lokala och irrationella. Genom att dessutom relatera frågan till EUs art- och habitatdirektiv, lade motståndarna till kalkbrottet till en ytterligare rättslig dimension till fallet som fick det att framstå som än mer kontroversiellt.¹⁹⁹

Kanske var projektets osäkra vetenskapliga grund som experterna lyfte fram den viktigaste orsaken till att konflikten blev en fråga om rättsprinciper. Mark- och miljööverdomsstolens beslut från 2010 att bifalla ansökan kan ses som en milstolpe i konfliktens förlopp. Beslutet föranledde en diskussion om att om miljölagstiftningen inte kunde användas för att stoppa ett projekt med så stora osäkerheter, kunde den då stoppa något projekt över huvud taget? Från och med att denna fråga kom upp på bordet, framställdes konflikten om Ojnareskogen som helhet som en juridiskt betydelsefull fråga som skulle få rättsliga konsekvenser såväl praktiskt som symboliskt.²⁰⁰

Aktiveringen av rättsinstanserna

Rättsprocessen som åtföljde kampen om Ojnareskogen politiserades i en utsträckning som ditintills aldrig skådats i svenska miljökonflikter. Olika grupper av experter intog olika sidor och ståndpunkter, och antagonismer uppstod till och med mellan olika rättsinstanser. Vid två tillfällen avslög exempelvis Mark- och miljödomstolen Nordkalks kalkbrottsplaner, och vid båda gångerna körde Mark- och miljööverdomstolen över den lägre instansens beslut. Sammantaget betydde detta att olika expertiser ställdes mot varandra i

konflikten, och att frågor uppkom om hur deras respektive utsagor och ståndpunkter skulle värderas i relation till varandra.

I längden kom den rättsliga delen av konflikten alltmer att fokuseras på hur den svenska miljölagstiftningen skulle tolkas och användas. Intellektuella, konstnärer, författare och ledarskribenter gjorde gemensam sak med allmänheten till försvar för miljöbalken. Vissa hävdade att miljöbalken hade sålts ut av en regering och ett rättssystem som satt i knät på den svenska gruvindustrin.²⁰¹ Båda sidor i konflikten engagerade sig i rättsprocessen. Nordkalk överklagade alla avslag de fick, medan motståndssidan överklagade allt som gick företagets väg. Såväl de nationella miljömyndigheterna som Länsstyrelsen på Gotland hade motsatt sig projektet från att det påbörjats, och varje utslag i projektets favör ackompanjerades snabbt av högljudd kritik från både myndigheter och ideella organisationer, som utnyttjade sin rådgivande möjlighet att uttala sig i miljöfrågor till fullo.²⁰²

Parallellt med den nationellt pågående rättsprocessen, gjorde motståndarsidan upprepade försök att relatera Nordkalks planer till EUs art- och habitatdirektiv. På så vis hoppades man kunna lägga ytterligare en rättslig dimension till kontroversen genom att uppmärksamma hur den svenska rättsutövningen stod i konflikt med internationell rätt.²⁰³ Under hösten 2010, då det tycktes som att Bevara Ojnarenskogen hade uttömt möjligheterna att föra fallet vidare i det svenska rättssystemet, förde man på tal att Nordkalks tillstånd stred mot art- och habitatdirektivet och krävde att EU-kommissionen skulle undersöka hur den svenska rättsprocessen egentligen gått till.²⁰⁴ Strax därefter, gjorde Naturskyddsföreningen ett utspel om att de ville att EU-domstolen skulle intervensera i den svenska rättsprocessen, riva upp Nordkalks tillstånd att anlägga verksamhet i Ojnarenskogen och undersöka om Sverige hade brutit mot EUs konventioner.²⁰⁵ EU-kommissionen svarade genom att rikta kritik mot hur den svenska regeringen hade hanterat ärendet och kritiserade den, både i offentliga uttalanden och skriftliga dokument, för att vara alltför vänligt inställd till kalkindustrin.²⁰⁶ I slutändan var det med hänvisning till EU-lagstiftningen som koalitionsregeringen mellan Socialdemokraterna och Miljöpartiet beslöt att ge Ojnarenskogen rättsligt skydd.

Myndigheternas öppna politiska ställningstaganden i den rättsliga processen är ett utmärkande drag för konflikten om Ojnarenskogen.

När Mark- och miljööverdomstolen för första gången gav Nordkalk tillåtelse att bryta kalk i skogen, vilket också innebar att man rev upp beslutet från första instans, så uttalade sig Naturvårdsverkets chefsbiolog Krister Mild offentligt och menade att domstolen redovisade en diametralt motsatt uppfattning i förhållande till statens expertmyndigheter beträffande ekologi och biologi.²⁰⁷ Mild hävdade att domstolen helt grundade sitt ställningstagande på bolagets uppgifter om att kalkbrottet varken skulle påverka vattenförsörjningen eller ekosystemen i området, samt på bolagets försäkringar att man för all framtid tog ansvar för att se till att en negativ påverkan på områdets naturvärden och vattenkvalitet inte uppstod. Mild deklarerade med eftertryck att sådana utfästelser enbart visade på okunskap och att det var omöjligt att ta dem på allvar, ty ingen besatt för närvarande kunskap om vilka framtida konsekvenser ingreppen skulle få, vilket var ett starkt skäl att iaktta försiktighet.²⁰⁸

Den typen av kritik och kategoriska uttalanden är ovanliga för att komma från en statlig myndighet. Likväl var den uppfattning han gav uttryck åt väl förankrad på Naturvårdsverket. Dess generaldirektör gav uttryck åt samma uppfattning om än i något mindre drastiska ordalag, och det gjorde även generaldirektören för Havs- och vattenmyndigheten.²⁰⁹ Till detta kom att en rad ledande forskare inom geologi, hydrologi, biologi och nationalekonomi opponerade sig mot projektet, kritiserade domstolsutslagens vetenskapliga grund och till och med i vissa fall gjorde gällande att domstolarna förvanskade deras vetenskapliga utsagor i den rättsliga processen.²¹⁰ Flera ledande professorer i geologi varnade för att risken för saltvatteninträngning i Bästeträsk var överhängande och drog därav slutsatsen att det vore oansvarigt att anlägga ett kalkbrott på den aktuella platsen.²¹¹

När brytningstillstånd första gången medgavs av Mark- och miljööverdomstolen agerade tjänstemän vid statliga myndigheter som Naturvårdsverket och Havs- och vattenmyndigheten på ett för dem sällsynt sätt. 2010 gick de ut i massmedia och förklarade sin besvikelse över att Sverige om projektet genomfördes skulle förlora en miljö som hade internationellt sett helt unika naturvärden, att platsen för exploatering var den absolut sämsta tänkbara och att man hade för avsikt att överklaga ett domstolsbeslut som befanns vara närmast ett uttryck för en rättsskandal.²¹²

Kontroversen intensifierades under sommaren 2012, när Mark- och miljödomstolen förklarade sig inkapabel att definiera de rättsliga ramverket för kalkbrottet, trots att den instruerats att ta reda på detta av Mark- och miljööverdomstolen. När Mark- och miljööverdomstolen trots det tydligt bristfälliga underlag den fått från den lägre instansen, gav tillåtelse åt projektet att fortsätta, fick den utstå ansevärd mängder kritik från akademiska experter som menade att de vetenskapligt fastställda osäkerheterna med projektet var för stora. Vissa drog även paralleller till miljökatastrofen vid Hallandsåsen som inträffat ett drygt decennium tidigare.²¹³

Återigen föll Naturvårdsverket och Havs- och vattenmyndigheten in i kritiken. Generaldirektören för den senare myndigheten menade att Mark- och miljööverdomstolens beslut att tillåta kalkbrottet utgjorde »decenniets mest orimliga och felaktiga tillämpning miljöbalken«.²¹⁴ Krister Mild, chefsbiolog på Naturvårdsverket, menade att den extremt snäva tolkning som domstolen gjort av försiktighetsprincipen riskerade att bli prejudicerande, vilket enligt honom gjorde att målet var det viktigaste som Naturvårdsverket varit inblandat i sedan Miljöbalkens tillkomst.²¹⁵

De uttalat politiska inlagorna från myndighetshåll användes av aktivistorganisationer såsom Fältbiologerna för att legitimera användandet av utomparlamentariska metoder under sommaren 2012. De satt i trädtopparna och deklarerade att deras motstånd hade fullt stöd hos Naturvårdsverket, Havs- och vattenmyndigheten, SMHI och Artdatabanken. På ett sällsynt sätt kunde således de aktivistiska motståndsgrupperna legitimera sin civila olydnad med att den grundades på samma övertygelse som de centrala statliga myndigheterna förmedlat. Utsagor från ledande svenska experter, av vilka flera konsulterades av tillsynsmyndigheterna, kunde också användas för att framhålla att motståndshandlingarna stod på solid vetenskaplig grund. Här uppstod således en aldrig tidigare skådad allians mellan traditionalistiska naturskyddsorganisationer, statliga tillsynsmyndigheter, ledande vetenskapliga experter och miljöaktivister som använde utomparlamentariska metoder. Sammanfattningsvis var denna uppbackning helt avgörande för att aktivisterna skulle få gehör för sin ståndpunkt att den svenska rättsprocessen var kraftigt vinklad till industriintressenas fördel.²¹⁶ Dess argument backades dessutom upp ytterligare, när fyra av landets främsta

grundvattenexperter kritiserade domstolen för bristande saklighet. De krävde att tillåtlighetstillståndet upphävdes, eftersom detta vilade på partsinlagor och förvanskningar av expertvittnenas vetenskapligt grundade utsagor. Förutom att domslutet kritiserats hårt för att negligera miljöbalken, gjorde professorer som kallats som expertvittnen nu gällande att det saknade vetenskaplig grund.²¹⁷ På detta sätt lyckades den heterogena uppsättningen av motståndsaktörer framhålla de rättsliga beslutens politiska natur i fall där riksintressen stod emot varandra.

Diskussion

Politiseringen av det planerade kalkbrottet i Ojnareskogen karaktäriserades av en diversifiering som formerades och fick konsekvenser på tre sammanlänkade sätt. För det första innebar den en fortsatt utsuddning av de klassiska politiska åsiktslinjerna. Att analysera konflikten i termer av höger och vänster lät sig inte göras, vilket blev som mest tydligt när Socialdemokraterna agerade mot sin traditionella väljarbas vilja genom att skydda Ojnareskogen och göra det till ett Natura 2000-område. För det andra karaktäriserades motståndarsidan av att vara en spräcklig skara aktörer med olika agendor, världsbilder och ideologier, som förvisso hölls samman av ett instrumentellt mål men som motiverades av en rad olika men sammanflätade diskurser som framställde konflikten på olika sätt beroende på respektive kontext. För det tredje innebar konflikten att den politiska processen sträckte sig in i den rättsliga, och att såväl nationella som internationella regelverk kom att tillämpas i densamma. Vi menar att Ojnarekonflikten visar på den intensifiering och diversifiering av gruvmotståndet som ägt rum över hela världen och som beskrivits av Conde²¹⁸ och andra. Som avslutning på kapitlet diskuterar vi detta i förhållande till de tre ovan introducerade aspekterna. Därefter avslutas texten med några kommentarer kring vad en ytterligare ökad diversifiering av miljömotiverade motståndsrörelser och deras politiserande av rättsprocessen kan innebära för en framtida miljöpolitik.

En slående aspekt av motståndet mot ett kalkbrott i Ojnareskogen är hur diversifierat och löst sammansatt det var. Istället för att

ta sig uttryck i en alternativ organisation med en tydlig politisk agenda och ett identifierbart ledarskap, bestod det av ett nätverk av diverse aktörer som temporärt hölls ihop av ett gemensamt mål: att bevara platsen för efterkommande generationer. På så vis kan Ojnarekonflikten inte beskrivas i termer av att vara en Davids kamp mot Goliat, eller som en reaktion från en grupp utsatta vars rättigheter hotas av strukturella förändringar.²¹⁹ Till delar var det förvisso en proteströrelse mot en samhällelig elit, men det var också en kamp mellan eliter, mellan myndigheter i den offentliga sfären, där de utomparlamentariska krafterna slöt upp på ena sidan mot den andra. Ojnarekonflikten kan också förstås som en konflikt mellan en nationell kader av miljöexperter och de lokalt organiserade fackföreningarna och arbetarna som förespråkade kalkbrottet på grund av de arbetstillfällen det skulle generera.

Konflikten om Ojnareskogen kan inte heller förstås som en strid mellan ideologiska övertygelser och ståndpunkter. Motståndsrörelsen innehöll både kritik av det kapitalistiska systemet, traditionellt nationalekonomiska argument, och den typ av naturskyddsintressen som traditionellt sett inte ägnar sig åt systemkritik.²²⁰ Därtill, och kanske mest iögonfallande, kan Ojnarekonflikten förstås som en kamp mellan å ena sidan ett postindustriellt kapitalistiskt paradigm som förordar turism och mindre resursintensiva former av värdeproduktion och å andra sidan ett klassiskt industrikapitalistiskt paradigm som baseras på tung utvinningsindustri, där den förra gick segrande ur striden. Sammantaget är med andra ord Ojnare rörelsen allt annat än en lättidentifierad och homogen rörelse som står mot en tydligt definierbar fiende, utan snarare ett amalgam av aktörer och värderingar som organiserar sig kring en tydligt avgränsad fråga. Förstådd på det viset, liknar den vad de politiska teoretikerna Michael Hardt och Antonio Negri kallat »multituden«, dvs. en rörelse bestående av »olika och multipla subjekt, vars konstitution och handlingar inte baseras på en tydlig identitet eller enighet ... utan på vad de har gemensamt«.²²¹

Den geografiskt avgränsade platsen och dess lokala karaktär var därtill naturligtvis den punkt kring vilken konflikten utvecklade sig. Den lokala markanvändningskonflikten kom att samexistera med spänningar också på andra skalnivåer, och knöts successivt samman med dessa när aktörer relaterade den till olika diskurser. Rörelsen

fortsatte visserligen att vara lokalt förankrad; Bevara Ojnareskogens aktiviteter fortsätter exempelvis än idag och de vetenskapliga argumenten för varför Ojnareskogen är en olämplig lokalisering för ett kalkbrott har heller inte förändrats. Samtidigt, blev protesterna mot kalkbrottet i Ojnareskogen genom att de uttryckligen kopplades samman med andra miljökonflikter någonting större än sin geografiska avgränsning, något sammankopplat med exempelvis urfolks rättigheter, rätten till ett lokalt självbestämmande, behovet av ett utökat naturskydd mot det utvinningsindustriella komplexet, och så vidare. Med andra ord: kampen blev verkligt effektiv när den länkades samman med icke-lokala aktörers agendor.²²² Samtidigt var det nödvändigt att alla generella utsagor under konfliktens gång konkret relaterades till den lokala platsen.²²³ Möjligen syns den lokala konfliktens överföring till andra skalnivåer tydligast i rättsprocessen där konfliktens viktigaste strider utspelade sig. Vad som skiljer ut Ojnarekonflikten från andra, liknande miljökonflikter i modern tid, är den närmast aktivistiska hållningen från vissa av de statliga myndigheterna. De involverade sig i konflikten med hjälp av antagonistiska utspel och anklagelser om att andra myndigheter missförstod de vetenskapliga bevisen som lades fram och prövades mot miljöbalken. Analytiskt kan tre utmärkande inslag urskiljas i politiseringen av Ojnarekonfliktens rättsprocess.

Det första uppstår som en följd av att miljölagstiftningen medger möjligheten för sakägare att ge sig in i rättsprocessen, överklaga beslut, inkomma med appellationer osv. Att dra planerade infrastrukturprojekt inför domstol är en väletablerad strategi för miljöaktivister i många andra länder, vilket inte bara skapar en möjlighet att faktiskt vinna målet, utan även ett utrymme att kommunicera en rörelses argument samtidigt som projektet kan försenas på grund av ledtider och rättskostnader för den som driver projektet.²²⁴ Under Ojnarekonflikten användes dessa möjligheter till fullo av motståndsrörelsen, som när den nationella lagstiftningens möjligheter var uttömda fortsatte att driva frågan genom att hänvisa till EU-rätten och genom att försöka att få EU-kommissionen att blanda sig i och utvärdera den svenska rättsutövningen.

För det andra blev miljölagstiftningen i sig själv en del av själva konflikten om Ojnareskogen. Att uttolkningen av lagen och dess verkningfullhet sattes på spel kom att involvera aktörer i politise-

ringsprocessen, som vanligtvis skulle ha intagit en mer neutral hållning. Vi menar exempelvis att en anledning till varför de statliga myndigheterna blev så involverade på motståndssidan i Ojnarekonflikten, var att de tolkade den som en kamp om miljölagstiftningens framtid. Detta kan förstås på två sätt. Antingen var detta en retorik som myndigheterna använde sig av eftersom de såg ett taktiskt utrymme att göra en sakfråga de brydde sig om till en juridisk kontrovers, eller så ansåg de verkligen att Ojnarekonflikten handlade om en rättslig principalsak snarare än den lokalt förankrade konflikten om etableringen av ett kalkbrott eller inte. Sannolikt är att båda dessa förklaringar innehåller korn av sanning, samtidigt som det är uppenbart att det fanns politiska poänger att göra om konflikten förstörades. Att myndigheterna engagerade sig tillsammans med forskarna och experterna som motsatte sig projektet på vetenskapliga grunder, visade dessutom att vetenskapen långt ifrån var neutral och huggen i sten, utan i allra högsta grad kunde användas för olika politiska syften.²²⁵

Den tredje sättet på vilket rättsprocessen kring Ojnarekonflikten politiserades, var att de olika rättsinstanserna konsekvent fattade motstridiga beslut, baserat på diametralt olika tolkningar av fallet. Mark- och miljödomstolen fattade två beslut om att kalkbrottet i Ojnarens kogen var oförenligt med den svenska lagstiftningen, vilka kom att överprövas och upphävas av Mark- och miljööverdomstolen båda gångerna, vilket visade på rättsprocessens politiska natur i det specifika fallet.

Återpolitisering: juridiken som politiskt utrymme

Forskare från en rad discipliner har på senare tid pekat på de uppenbara brister som karaktäriserar samtidens former för beslutsfattande och teoretiska modeller för att förstå och hantera de globala miljöutmaningarna.²²⁶ Samtidigt har statsvetare poängterat att miljöpolitiken tycks ha stagnerat på grund av den talrika uppsättning av skiftande åsikter och värderingar som finns bland miljöorganisationerna, hanterandet av miljöfrågan genom formaliserade och teknokratiskt drivna managementlösningar som mer än något annat bevarar det befintliga systemet och frånvaron av en tydlig, omfattande och emancipatorisk politisk kraft som kan mobilisera det

stora flertalet medborgare mot systematiska orättvisor.²²⁷ Vi menar att den typ av miljömotstånd mot resursutvinningsprojekt som vi beskrivit i det här kapitlet, föreslår en väg framåt för en progressiv framtida miljöpolitik. De två mest betydande aspekterna som får oss att dra den slutsatsen har vi redogjort för i den här diskussionen: 1) alliansbyggandet mellan olika sorters aktörer på olika samhällsliga nivåer som möjliggörs av uppskalningen av en lokal förankrad och avgränsad konflikt, och 2) politiseringen av rättsprocessen och fokuserandet på hur miljölagstiftningen ska tolkas och tillämpas.

Postpolitiskt orienterade teoretiker menar att risken är överhängande att miljöfrågorna avpolitiserats och anpassas till nyliberala diskurser och beslutsmekanismer så att de till fullo underordnas urvattnade begrepp som »hållbar utveckling« och »resiliens«.²²⁸ Den nyliberala ordningen, riggad som den är för kontinuerlig ekonomiska tillväxt, bör inte tolkas som en nödvändig komponent i en verkningsfull miljöpolitik. Den nyliberala förståelsen av miljön är snarare begränsad, och därmed fullt möjlig att opponera sig emot och förändra genom aktiv (åter-)politisering av miljöfrågan. Ojnarkonflikten och andra liknande fall beskrivna i den vetenskapliga litteraturen, visar att potentialen att politisera miljöproblemen ligger i möjligheten att korsa geografiska, institutionella och traditionella politiska åsiktsuppfattningar, och på så sätt sammanföra en heterogen sammansättning aktörer för en gemensam sak.²²⁹ Framgångsrika miljörelser kan undslippa det som den brittiske geografen David Harvey kallar för den strikt lokala angelägenhetens »militanta partikularism«, genom att kanalisera kritik till grundläggande och genomgripande konflikter om frågor som påverkar grupper från olika klasstillhörigheter på olika sätt.²³⁰ Knäckfrågan blir i slutändan hur en flerskalig miljömässig återpolitisering kan bli till utan att den lokala platstillhörigheten går förlorad.²³¹

Vi menar att den kanske självklara men likväl viktiga lösningen på det problemet återfinns i rättsprocessen och en verkningsfull miljölagstiftning. Eftersom avpolitisering handlar om hur politikerna avsäger sig ansvaret för beslutsfattandet genom att delegera det annorstädes, är juridiken ofta en central del i återpolitiseringsprocesser.²³² Samtidigt visar vår fallstudie att lagstiftningen kan möjliggöra den typ av heterogena aktörskoalitioner som enligt Conde varit effektiva i 2000-talets gruvmotståndsrörelser.²³³ Rättsprocessen

öppnar inte bara möjligheten för motståndssidan att överklaga specifika projekt, utan bjuder även in aktörer, som oroar sig för miljölagstiftningens bristande verkningsfullhet, till politiseringsprocessen. Man skulle med andra ord kunna säga att miljölagstiftningens vara eller icke vara ersätter känslan av lokal tillhörighet²³⁴ som den politiska fråga som motiverar fortsatt engagemang och motståndsakтивitet, utan att den lokala konflikten för den sakens skull förlorar sin särprägel och politiska sprängkraft. Den produktiva spänningen mellan det partikulära/lokala och det generella är alltså en central dynamik i politiseringsprocesser. Precis som det är omöjligt att tänka sig att motståndsrörelsen i Ojnarekogen skulle fåt den slagkraft den fick utan inblandningen av statliga myndigheter i politiseringen av tillståndsprocessen, är myndigheternas engagemang otänkbart utan det politiska trycket från det lokalt förankrade motståndet. De politiska teoretikerna Bob Jessop och Colin Hay beskriver hur avpolitisering flyttar beslutsfattandet från regeringsmakten till teknokratiska managementprocesser styrda av tillsatta experter. Även om dessa processer inrättas för att verka avpolitiserande, kan de, som Jessop skriver, återpolitiseras. Ojnarekonflikten är ett tydligt exempel på ett sådant förlopp, där civilsamhällets protester och aktioner riktar in sig på rättsprocessen kring tillståndsgivningen, snarare än på regeringsinstansen från vilken makten delegerats. Först efter att den rättsliga processen pågått i flera år kan en sådan rörelse påverka den parlamentariska debatten och i slutändan regeringsbeslut. Experter och myndigheter, som utgör en väsentlig del i avpolitiseringen, blir det även i återpolitiseringsprocesser, när de upptäcker att själva grunden för ett fungerande miljöskydd, miljölagstiftningen, är satt på spel.

Med andra ord tycks miljölagstiftningen ha en viktig dubbel funktion genom att den både tillåter avpolitiserat beslutsfattande och öppnar upp för politiserandet av de formella processer i vilka miljöfrågornas öde avgörs. Så länge som protesterna mot ett specifikt projekt inte lyckas med att lyfta sakfrågan till att bli en generell anledning till oro, kommer lagens kvarnar att mala och miljölagstiftningen fortsätta att fungera avpolitiserande. Emellertid, i fall som Ojnarekonflikten, där den lokalt avgränsade konflikten upphöjts till att bli en generell fråga om rättsprinciper, öppnar rättsprocessen för en unik möjlighet till politisering i vilken aktörsgrupper

kan enas över institutionella gränser. Miljölagstiftningen innebär med andra ord både att det lokala kan abstraheras till en generell nivå, och att sakfrågans rättsligt fundamentala natur konkretiseras. I det sista avseendet, verkar den som en betydande motkraft till den nyliberala önskedrömmen om ett abstrakt rum som villigt låter sig inordnas och teknokratiskt hanteras utan värderingsfrågornas inblandning.²³⁵

Om en fungerande miljölagstiftning inte fanns, skulle en viktig väg stängas för miljömässig politisering, eftersom motståndsgupper som vill göra sina röster hörda i de avpolitiserade processerna kännetecknande för nyliberal maktordning då endast skulle ha tillgång till utomparlamentariska metoder, vilket skulle innebära att de knappast kunde räkna med myndigheters stöd på samma sätt som när motståndet drivs i rättsprocesser. Att ha en stark miljölagstiftning kan samtidigt inte sägas vara någon garanti för att miljön kommer att (åter-)politiseras och fungera som motkraft till nyliberal maktutövning. Däremot kan det absolut vara en nödvändig förutsättning. Givet detta, verkar det rimligt att instämma i geograferna James McCarthys och Scott Prudhams teori om att attacker mot miljölagstiftningen varit en central och viktig del i nyliberala policy-reformer. Om avpolitisering genom delegerat ansvarstagande stänger dörren för tänkbara politiseringsprocesser, så håller en fungerande miljölagstiftning åtminstone dörren öppen för en politisering av själva rättsprocessen som sådan.

Det vi ser i Ojnarekonflikten och andra liknande miljökonflikter är den raka motsatsen till den politikens evakuering, som postpolitiska teoretiker menar är definierande för vår tids miljöpolitik.²³⁶ Istället visar konflikten på en betydande expansion av den politiska sfären. En till en början strikt lokal konflikt kom att överföras till olika skalnivåer genom att statliga myndigheter, juridiska instanser, experter av olika slag, ideella organisationer och gräsrotsaktivister gick samman i vad som kom att uppfattas som en politiskt mycket betydelsefull process, nämligen en konflikt mellan ett exploateringsvänligt åsiktskomplex och på olika sätt mer naturvårdande värderingar. Denna typ av motståndskonfiguration, som varken respekterar skalmässiga eller institutionella skillnader och skär rätt genom de klassiska politiska konfliktlinjerna på ett sätt som tillåter att rättsutövningen politiseras, kan mycket väl komma att utgöra

den främsta möjligheten för oppositionella miljöintressen i en situation som präglas av regeringars bestämda övertygelse att marknadslösningar är det enda alternativ som står till buds.²³⁷